

Огляд книги *Політична теологія сьогодення*

Political Theology Today. 100 Years after Carl Schmitt. By Michell Dean, Lotte List, Stefan Schwarzkopt (eds.). London: Bloomsbury Academic, 2023. 256 p.; ISBN 9781350344518 (hardcover); 90,14 USD.

Анатолій ДЕНИСЕНКО

Східноєвропейський інститут теології, Львів, Україна

ORCID: 0000-0002-7166-9401

Обговорення вказаного видання почну здалеку. У «старій, добрій» книзі відомого гарвардського професора Гарві Кокса «Світський град» (1965) є розділ під назвою «Розмова про Бога як політичне питання». У ній автор зазначає, що університетські теологи створюють субкультуру, в середині якої все ще продовжують існувати залишки «християнської цивілізації», і тому зберігається певний сенс розмови про Бога на метафізичному рівні і навіть із застосуванням міфологічної мови. Поки будуть існувати такі осередки, теологи навряд чи зрозуміють необхідність зробити «крок вперед». Вони тільки тоді почнуть думати по-іншому, коли зміняться соціальні та культурні умови, в яких вони займаються теологією, коли вони зрозуміють, що мають говорити з іншим світом, в якому зустрічаються лише слабкі відгуки «християнської цивілізації». Цим самим Кокс хотів сказати, що в секулярному суспільстві політика виконує функцію, яку раніше виконувала метафізика. На його думку, в наші часи саме політика «забезпечує» єдність і сенс людського життя та думки. Нині навколо конкретних людських проблем сконцентровані вчені – спеціалісти з різних галузей знань, і так звана єдність істини створюється вже не на рівні метафізичних систем, а на функціональному рівні – в результаті залучення цих спеціалістів для вирішення конкретних політичних питань. У центрі такої рефлексії, пише Кокс (у 60-х роках), і перебувають проблеми секулярного полісу. Ця рефлексія ставить за мету вирішити політичні завдання, пов'язані з новою технічною реальністю, в яку ми з вами вступили. Але якщо в центрі – питання політичні, то який характер самої теології? Адже вже очевидно, що теологія, як це не дивно, крок за кроком заміняє теологію метафізичну і стає теологією політичною.

Отже, в епоху «світського града» політика заміняє метафізику в якості мови теології. Сьогодні ми говоримо про Бога щоразу, коли спонукаємо людину позбутися власної сліпоти та забобонів і пропонуємо їй взяти на себе значну роль у

здійсненні справедливості і формуванні майбутнього. Ми говоримо про Бога не тоді, коли намагаємося зробити когось релігійним, а навпаки – коли підштовхуємо співрозмовника до того, щоб він став дорослим і відкинув дитинство (за Кантом, Просвітництво – це вихід людини зі стану свого неповноліття, в якому вона перебуває з власної вини). Кокс наголошує, що проповідь Євангелія, проповідь про Бога – це політична розмова. Мова, якою проповідується Євангеліє в «світському граді», – це політика.

Карл Шмітт (1888–1985), великий німецький юрист, політолог та соціолог, на сторінках своєї «*Politische Theologie*» (1927, 1932) писав про спорідненість політики й теології, а саме про те, що всі поняття сучасного вчення про державу – це секуляризовані теологічні поняття. У збірнику «Політична теологія сьогодні. 100 років після Карла Шмітта», присвяченому 100-річному ювілею цієї його книги, Шмітта називають хрещеним батьком політичної теології, «Мартіном Гайдеггером» політичної теорії та «німецьким Гоббсом ХХ століття». У 1921–1945 роках він був професором у Грейфсвальді, Бонні, Кельні, Берліні. Шмітт вважається найбільшим за впливом після Гайдеггера ультраправим німецьким мислителем і, мабуть, найвизначнішим та найсуперечливішим класиком політичної філософії минулого століття. Шмітт відомий своєю критикою лібералізму та прихильністю до тоталітарної держави. У 1933–1936 роках він тісно співпрацював з нацистами. Разом із Гансом Фраєром (1887–1969), Освальдом Шпенглером (1880–1936), Ернстом Юнгером (1895–1998) та іншими він належав до групи консервативних політологів антропологічної орієнтації, для яких політика є найвищим модусом людського існування.

У праці «Політична теологія», яка за обсягом становить усього 80 сторінок тексту, Шмітт писав, що всі ключові поняття сучасного вчення про державу були перенесені з теології на вчення про державу, де всемогутній Бог ставав повновладним законодавцем. Шмітт переформулював політичну теологію як дослідницьку програму для соціології юридичних концепцій і як критичну епістемологію для віри в секуляризацію, широко поширеної в його часи. Надзвичайний стан має для юриспруденції значення, аналогічне значенню чуда для теології, спонтанною подією, яка порушує «природні процеси». Шмітт, розбираючи погляди на юриспруденцію деяких вчених, відсилає читача до праці Лейбніца «*Nova Methodus*», в якій автор відкидає порівняння юриспруденції з медициною та математикою, наголошуючи на її систематичній спорідненості з теологією. Йдеться про те, що поняття теології у процесі секуляризації набуває нового виміру в політичній філософії та юриспруденції. Темний геній німецької політичної думки Шмітт зазначав, що демократія є виразом політичного релятивізму і науковості, звільненої від чуда та догм, основою якої є сумнів та критика.

Збірник «Політична теологія сьогодні» побудований на нових трендах навколо постаті та праць Шмітта, якого є всі підстави вважати позачасовим автором. Видання об'єднує праці як молодих, так і досвідчених дослідників не лише з Європи та Північної Америки, а й з Азії та Австралії. Автори розмірко-

вують над предметом через призму політичної філософії, інтелектуальної історії, політичної теорії, міжнародної політики та права, соціології та культурних досліджень, демонструючи цим сучасне вражаюче різноманіття теоретичних, методологічних та епістемологічних підходів до політичної теології. Кожен з авторів збірника представляє своє інноваційне прочитання концепції політичної теології в контексті двох основних структурних принципів: тісної праці з книгою Шмітта «Політична теологія» (1922) та оцінки релевантності його концепції для сьогодення. Розділи книги побудовані навколо чотирьох основних заголовків, які презентують головні вказівники для аналізу «Політичної теології» Шмітта: частина перша – «Держава, демократія та насилля», друга – «Теологія, релігія та публічна сфера», третя – «Сучасність, історія та час» і четверта – «Поза межами європейського погляду». Збірник не є ні компендіумом, ні підручником – він не ставить перед собою педагогічної мети. У книзі також немає й оспівування чи вшанування Шмітта. З текстів видно, як, пишучи свої статті, автори боролися з проблемами, що існують у політичній теології, і... з мислителем, чий моральний та політичний вибір привів його до списку «демонів Рейху». Ця книга радше є антологією в давньогрецькому розуміння цього терміну, а саме – «збіркою квітів», які, кожна по-своєму, квітнуть на ґрунті такої непримиренної напруги. Шмітт тут постає базовою постаттю, стартом та початком діалогу в процесі обговорення різноманітних та дискусійних понять концепції політичної теології. Політична теологія в цьому випадку – це зрозуміла інтелектуальна рамка й аналітична стратегія, яку історики ідей, політичні теоретики та політичні науковці, соціальні й культурні теоретики та соціологи з юристами і теологами можуть розгорнути. Читач, разом з авторами, вирушає в мандрівку по «сучасному сакральному», яке, як не дивно, подається як профанне та релігійне, що, своєю чергою, презентує себе як секулярне та метафізичне і розгортається вже в усьому постметафізичному. Ця книга є спробою навздогін зрозуміти лібералізм, секуляризм та техніцизм, якими сьогодні все ще характеризується зникаючий простір модерності, та критично підійти до неможливості чистої іманентності в мережевому (networked) світі, де легітимація авторитету вже не є необхідною даністю.

Шмітт був неоднозначним автором, який писав на контроверсійні теми. Автори збірника, розуміючи це, ставлять питання: а чи політика справді остаточно демістифікувалася, чи ми все ще знаходимо теологічні конструкти в структурах політичних інституцій, і чи можна вважати «політичну теологію» теополітичною програмою або якоюсь аналітичною стратегією? У збірнику «політична теологія» розглядається як об'єкт дослідження, аналітичне знаряддя, поле чи рамка досліджень усіляких інтерпретацій, які народжуються в процесі читання праць Шмітта. Автори підходять до політичної теології під різними кутами, досліджуючи ціле гроно поглядів, що розширює її визначення, а не звужує його до якогось фінального, кінцевого й одновимірного.

Різноманітність постколоніальних, постсекулярних, постліберальних поворотів у соціальній та політичній теорії і практиці привернули увагу багатьох до

цієї праці Шмітта та до можливостей політичної теології. І хоча політична теологія, яку ми знаємо сьогодні, бере свій початок з 1922 року, вона все ж таки потребує як критики, так і оновлення в світі, де точаться дебати щодо раси, гендеру тощо. Збірник є актуальним хоча би з тієї причини, що ми живемо в часи домінуючих структур влади, коли ми переживаємо кризу ліберально-демократичного наративу і приймаємо нові форми громадянських конфліктів, терору, війни, оскільки зіштовхнулися з агресивними проявами необмеженості влади на світовій арені.

Книга концентрується на важливості політичної теології в наші дні. Автори витримують золоту середину між відбілюванням Шмітта – родоначальника сучасної політичної теології та його тотальним запереченням/відміною, як це сьогодні зазвичай роблять у певних академічних колах. Однак збірник «Політична теологія сьогодні» певною мірою долає саме скасування політичної теології, до якого її підштовхнув Шмітт своїм висловом: «Виганяючи євреїв, я відстоював справу Господа», чим продемонстрував, що він був як її засновником, так і руйнівником. Книга засвідчує, що політична теологія триває, а відтак – триває і дискусія довкола неї.

Anatoliy DENYSENKO

Eastern European Institute of Theology, Lviv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-7166-9401

Надійшла до редакції / Received 15.09.2023

Прийнята до публікації / Accepted 13.10.2023